

KITI STRAIPSNIAI

TEISĖS Į TEISINGĄ TEISMĄ, ĮTVIRTINTOS EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ
KONVENCIJOS 6 STR., POBŪDIS, VIETA IR APSAUGOS LYGIS KITŲ
KONVENCIJOS TEISIŲ POŽIŪRIU

Lijana Štarienė *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 69
Elektroninis paštas tek@mruni.lt*

Pateikta 2006 m. birželio 20 d., parengta spausdinti 2006 m. spalio 3 d.

Santrauka. Jau ne vieną dešimtmetį vyksta diskusijos dėl žmogaus teisių hierarchijos egzistavimo galimybės bei galimo žmogaus teisių skirstymo pagal prioritetus, suteikiant vienoms teisėms didesnę apsaugos lygį nei kitoms teisėms. Tokią filosofinę diskusiją paneigia tarptautinėje teisėje vyraujanti žmogaus teisių tarpusavio priklausomumo ir nedalomumo doktrina. Šiuolaikinėje tarptautinėje arenoje nevyksta diskusijos dėl galimos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (toliau – Konvencija) įtvirtintų teisių ir laisvių hierarchijos. Doktrinoje tik pateikiamos įvairios Konvencijoje įtvirtintų teisių ir laisvių klasifikacijos, grįstos įvairiais pagrindais. Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – Teismas) taip pat nėra savo praktikoje pateikęs aiškios nuomonės šiuo klausimu. Tačiau nepaisant vyraujančios nuomonės šiuo klausimu, kad tokios hierarchijos nėra, vis dėlto kai kurie žmogaus teisių specialistai nepaneigia tokios žmogaus teisių hierarchijos galimybės, netgi išvelgia tokios hierarchijos pranašumą. Be to, analizuojant Teismo praktiką, t. y. analizuojant teisės į teisingą teismą ir kitų Konvencijos teisių konkurencijos klausimą, negalima daryti vienareikšmiškos išvados dėl tokios hierarchijos egzistavimo ir teisės į teisingą teismą apsaugos lygio kitų Konvencijos teisių atžvilgiu.

Pažymėtina, kad šiame straipsnyje vartojama sąvoka *teisė į teisingą teismą* yra laikoma teisės į teisingą bylos nagrinėjimą, įtvirtintos Konvencijos 6 str., sudėtine teise, susidedančia iš šių elementų: teisės į teismą, lygiateisiškumo ir rungtyniškumo principų, teisės tylėti, teisės nebūti verčiamam duoti parodymus prieš save, teisės bendrauti su savo advokatu, teisės asmeniškai ir efektyviai dalyvauti teismo procese bei teisės į pagrįstą teismo sprendimą.

Straipsnį sudaro trys struktūrinės dalys. Pirmojoje šio straipsnio dalyje analizuojamas teisės į teisingą teismą pobūdis remiantis įvairiomis doktrinoje pateikiamomis Konvencijoje įtvirtintų teisių ir laisvių klasifikacijomis. Antroje šio straipsnio dalyje autorė kelia klausimą, ar yra bent jau sąlyginio pobūdžio Konvencijoje įtvirtintų teisių ir laisvių hierarchija bei kokia galėtų būti teisės į teisingą teismą vieta tokioje hierarchijoje. Paskutinėje straipsnio dalyje, remiantis Teismo praktika bei analizuojant teisės į teisingą teismą ir saviraiškos laisvės konkurencijos klausimą, siekiama atsakyti į klausimą, koks yra teisės į teisingą teismą apsaugos lygis saviraiškos laisvės atžvilgiu. Straipsnio išvados grindžiamos taikant sisteminių, lyginamąjį ir analitinį metodus.

Pagrindinės sąvokos: teisė į teisingą teismą, žmogaus teisių hierarchija, Konvencijoje įtvirtintų teisių ir laisvių klasifikacija, apsaugos lygis, teisių konkurencija.

ĮVADAS

Teisės į teisingą teismą sudėtinųjų elementų turinys yra plačiai nagrinėtas užsienio, taip pat lietuvių literatū-

roje, tačiau straipsnyje autorės keliami klausimai dėl teisės į teisingą teismą pobūdžio, vietos ir apsaugos lygio lietuvių autorių apskritai nėra aptarti ir analizuoti. Užsienio literatūra taip pat neanalizuoja autorės keliamų klausimų teisės į teisingą teismą požiūriu, apsiribojant vangia bendra diskusija žmogaus teisių hierarchijos

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės teisės katedros doktorantė.

klausimu bei įvairių Konvencijos teisių ir laisvių klasifikacijų pateikimu. Taip pat nėra keliamas klausimas dėl Konvencijos teisių apsaugos lygio. Todėl autorės analizuojami klausimai gali padėti užpildyti šią spragą ir prisidėti prie visapusiškos teisės į teisingą teismą analizės.

Šio straipsnio tikslas – visapusiškai išanalizavus doktriną pateikti Konvencijoje įtvirtintų teisių ir laisvių įvairias klasifikacijas ir atskleisti teisės į teisingą teismą pobūdį; išanalizuoti teisių ir laisvių, įtvirtintų Konvencijoje, hierarchijos klausimą ir padaryti išvadą dėl teisės į teisingą teismą vietos kitų Konvencijos teisių ir laisvių atžvilgiu bei, remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, atskleisti teisės į teisingą teismą apsaugos lygį.

Šio straipsnio objektas – teisės į teisingą teismą pobūdis, vieta ir apsaugos lygis remiantis visapusiška ir detalioja doktrinos analize bei Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika. Straipsnio išvados grindžiamos sisteminiu, lyginamuoju ir analitiniu metodais.

1. KONVENCIJOJE ĮTVIRTINTŲ TEISIŲ IR LAISVIŲ KLASIFIKACIJOS: TEISĖS Į TEISINGĄ TEISMĄ POBŪDIS KITŲ KONVENCIJOJE ĮTVIRTINTŲ TEISIŲ KONTEKSTE

Jungtinių Tautų 1993 m. Vienos deklaracijoje ir Veiksmų programoje įtvirtinta, kad „Žmogaus teisės yra universalios, nedalomos, tarpusavy priklausomos ir susijusios. Tarptautinė bendrija visame pasaulyje privalo jas traktuoti teisingai ir vienodai, tokiomis pačiomis sąlygomis ir su tokiu pat pabrėžimu“. Šios doktrinos vyravimą ir šiandien patvirtina daugelis autorių [1, p. 918; 2, p. 292; 3, p.27; 4, p. 42–43]. Remiantis šia doktrina pripažįstama, kad vienai žmogaus teisei įgyvendinti būtina kita žmogaus teisė, taigi žmogaus teisės yra nedalomos. Be to, pati nedalomumo (*indivisibility*) sąvoka paneigia žmogaus teisių hierarchiją, nes ji reiškia, kad visos žmogaus teisės yra lygios, vienodo statuso [5, p. 14, 311]. Tačiau vis dažniau pripažįstama, kad vienoms žmogaus teisėms yra arba gali būti suteikiama didesnė apsauga nei kitoms teisėms [6, p. 561; 7].

Nepaisant klasikinės doktrinos vyravimo, vis dėlto reikia pažymėti, kad vis dažniau atsiranda mokslininkų, žmogaus teisių tyrinėtojų, kurie ne tiek bando paneigti žmogaus teisių nedalomumo principą, kuris reiškia, kad visos žmogaus teisės yra vienodai svarbios, bet ir mėgina pateikti kitą nuomonę, jog vis dėlto yra tam tikra žmogaus teisių hierarchija ir tam tikra dalis žmogaus teisių įgauna prioritetą arba didesnę apsaugą kitų žmogaus teisių atžvilgiu [1, p. 292; 8, p. 303; 7]. Žmogaus teisių nedalomumo ir tarpusavy priklausomumo teorijos atsiradimas ir jos tikslas buvo siekis paneigti jau esančią teisių dichotomiją, t. y. pilietinių ir politinių teisių vyravimą socialinių ir ekonominių teisių požiūriu [1, p. 925]. Nepaisant šių dviejų skirtingų nuomonių, šių dienų mokslininkai pripažįsta, kad ilgą laiką vyksta filosofinė diskusija dėl žmogaus teisių pobūdžio, jų kategorijų ir skirstymo pagal prioritetus [9, p. 5], nepateikiant

aiškaus atsakymo, ar vis dėlto egzistuoja žmogaus teisių hierarchija.

Visų pirma autorė nori atkreipti dėmesį, kad žmogaus teisių specialistai vieningai sutinka, kad tarptautinėje teisėje visos žmogaus teisės gali būti skirstomos į „tris kartas“ (*three generations*) [9, p. 27; 4, p. 49]. J. Rehmano nuomone, pirmos kartos teisėms paprastai suteikiamas prioritetas kitų kartų teisių atžvilgiu [9, p. 6–7]. Tačiau nepaisant tokių trijų kartų teisių egzistavimo ir pripažinimo, kad pirmosios kartos teisėms tradiciškai suteikiamas prioritetas kitų teisių atžvilgiu, J. Rehmanas laikosi nuomonės, kad visoms teisėms turi būti suteikiamas vienodas apsaugos lygis [9, p. 7].

Dar kiti autoriai į atskirą grupę išskiria *pagrindines* teises (*basic rights*), naudojimasis kuriomis turi esminę reikšmę naudojimuisi kitomis teisėmis [10, p. 38]. Tokios teisės yra bent trys: saugumas, pragyvenimas ir laisvė [10, p. 38]. Tačiau šios teisės nebūtinai yra svarbesnės nei kitos teisės, nors kai kurie autoriai su tokia išvada nesutinka, teigdami, kad pats tokių pagrindinių teisių išskyrimas reiškia, kad šios teisės svarbesnės už kitas [10, p. 41].

Autorės nuomone, jau vien toks gana neutralus ir plataus pobūdžio teisių skirstymas į grupes – trijų kartų teisių ir pagrindinių teisių išskyrimas rodo, kad plačiąja prasme egzistuoja tam tikra žmogaus teisių *hierarchija* bei tam tikras jų skirstymas pagal prioritetus. Tai analizuojama straipsnio 3 dalyje.

Doktrinoje siūlomos įvairios Konvencijos teisių klasifikacijos. Tačiau būtina pažymėti, kad nėra vienos klasifikacijos, visos jos yra gana sąlyginės.

1.1. SĄLYGINIO IR NESĄLYGINIO POBŪDŽIO TEISĖS

R. Claytonas ir H. Tomlisonas visas Konvencijoje įtvirtintas teises skirsto į nesąlygines ir sąlygines [11, p. 303]. Nesąlygines teises, šių autorių nuomone, sudaro, pavyzdžiui: 1. teisė į gyvybę (Konvencijos 2 str.); 2. kankinimo uždraudimas (Konvencijos 3 str.); 3. *teisė į teisingą bylos nagrinėjimą* (Konvencijos 6 str.); 4. teisė į santuoką (Konvencijos 12 str.) ir kitos teisės.

Iš šių teisių sąrašo autoriai kaip atskirą grupę dar išskiria absoliučias teises, kurias pažeisti karo ar nepaprastosios padėties metu draudžiama pagal Konvencijos 15 str. 2 dalį. Šiai kategorijai priskiriamos šios teisės: 1. teisė į gyvybę (Konvencijos 2 str.); 2. kankinimo uždraudimas (Konvencijos 3 str.); 3. vergijos ir priverčiamojo darbo uždraudimas (Konvencijos 4 str.); 4. *nullum crimen, nulla poena* (Konvencijos 7 str.).

Tuo tarpu daugelį iš sąlyginių teisių autoriai laiko pačiomis svarbiausiomis teisėmis [11, p. 305]. Tai yra tokios teisės, kurių pažeidimas yra pateisinamas, jei tai atitinka Teismo nustatytus kriterijus. Sąlyginėms teisėms priskiriamos, pavyzdžiui, šios teisės: teisė į privataus ir šeimos gyvenimo, būsto ir susirašinėjimo gerbimą (Konvencijos 8 str.); minties, sąžinės ir religijos laisvė (Konvencijos 9 str.) ir kitos teisės.

Panašią Konvencijos teisių klasifikaciją pateikia ir C. Ovey ir Robinas C. A. White'as, išskirdami nesąlygi-

nes ir sąlygines teises bei priskirdami tokias pačias teises prie nesąlyginių ir sąlyginių teisių kaip ir R. Claytonas ir H. Tomlisonas. Anksčiau minėti autoriai taip pat kai kurias nesąlygines teises išskiria į atskirą grupę, įvardydami jas kaip teises, nuo kurių nukrypti draudžiama remiantis Konvencijos 15 str. 2 d. [12, p. 5].

1.2. TEISĖS, NUO KURIŲ NUKRYPTI DRAUDŽIAMA IR NEDRAUDŽIAMA (*NON-DEROGABLE IR DEROGABLE RIGHTS*)

Kiek kitokią, bet panašią Konvencijoje įtvirtintų teisių klasifikaciją pateikia Ianas D. Seidermanas. Jis visas teises skirsto į dvi grupes: teisės, nuo kurių draudžiama nukrypti karo ar nepaprastosios padėties metu (*non-derogable rights*), ir teisės, nuo kurių nukrypti galima (*derogable rights*) [2, p. 69–70]. Tačiau Ianas D. Seidermanas pažymi, kad, kitų autorių nuomone, egzistuoja pagrindinių teisių branduolys. Pasak van Boven, pats faktas, kad daugelis universalių ir regioninių žmogaus teisių dokumentų numato, kad tam tikros teisės yra ypač saugomos, kadangi jos išlaiko visą savo teisinę galią net nepaprastosios padėties metu, yra stiprus argumentas, patvirtinantis, kad egzistuoja bent jau minimalus sąrašas pagrindinių žmogaus teisių [13]. Todėl logiška teigti, kad šios *non-derogable* teisės van Boven vadinamos pagrindinėmis ar fundamentaliosiomis teisėmis, kurių apsaugos lygis yra didesnis nei kitų žmogaus teisių. T. Meronas teigia, kad nors daugelis *non-derogable* teisių yra ypač svarbios, kai kurios, pavyzdžiui, teisingo proceso teisės, yra tokios pat svarbios. Esant *non-derogable ir derogable* teisių konkurencijai, nebūtinai ankstesnė teisė bus laikoma prioritetine, nebent ji viešojoje tarptautinėje teisėje bus pripažinta imperatyvia norma [7; p. 16].

Tiesiogiai nepateikdamas Konvencijos teisių klasifikacijos, panašiai žmogaus teises, taip pat ir Konvencijoje įtvirtintas, klasifikuoja ir Koji Teraya, išskirdamas teises, nuo kurių nukrypti draudžiama visais atvejais, ir teises, nuo kurių nukrypti galima [1, p. 920]. Ianas D. Seidermanas pirmajai teisių grupei, nuo kurių nukrypti draudžiama, priskiria šias teises: 1. teisė į gyvybę, išskyrus mirties atvejus dėl teisėtų karo veiksmų (Konvencijos 2 str.); 2. kankinimo uždraudimas (Konvencijos 3 str.); 3. vergijos ar priverčiamojo darbo uždraudimas (Konvencijos 4 str.); 4. *nullum crimen, nulla poena* (Konvencijos 7 str.).

Visos kitos Konvencijos teisės yra laikomos „*paprastosiomis*“, arba teisėmis, nuo kurių valstybėms Konvencijos dalyvėms galima nukrypti. Prie šių teisių priskiriama ir Konvencijos 6 str. įtvirtinta teisė į teisingą teismą. Pažymėtina, kad teisės, priklausančios pirmajai, t. y. *non-derogable* teisių, grupei, dėl jų statuso ir norminio specifiškumo dažnai yra laikomos pagrindinėmis žmogaus teisėmis, neliečiamomis teisėmis, teisių šerdimis ar netgi *jus cogens norms* ir *erga omnes* įsipareigojimais [1, p. 920–921]. Koji Teraya nuomone, tokio pobūdžio teisių išskyrimas yra paprastai pateisinamas todėl, kad svarbesnės žmogaus teisės nusipelnė didesnės apsaugos [1, p. 921]. Tačiau nepaisant tokio Konvenci-

joje įtvirtintų teisių skirstymo, skirtumas tarp teisių, nuo kurių nukrypti negalima, ir tų, nuo kurių nukrypti galima, yra išties nedidelis, nes žmogaus teisės yra labai lanksčios tiek apimties, tiek turinio požiūriu [2, p. 70]. Todėl Iano D. Seidermano teigimu, daugelis arba netgi visos žmogaus teisės turi nepajudinamą ir *de facto* nenukrypstamą (*non-derogable*) teisės branduolį [2, p. 84]. Tokia autorių diskusija liudija, kad žmogaus teisių skirstymas į tam tikras grupes yra gana sąlyginis reiškiny.

Tuo tarpu kiti autoriai pateikia dar kitokią Konvencijos teisių klasifikaciją, priskirdami tam tikras teises vienai grupei pagal tai, kokias vertybes šios teisės saugo [14, p.150].

Kaip matyti iš anksčiau pateiktų Konvencijos teisių klasifikacijų, jos visos yra sąlyginės, todėl nėra ir negali būti vienos teisingos teisių klasifikacijos, be to, kiekviena klasifikacija visų pirma turi būti pagrįsta ne tik doktrina, bet ir Teismo praktika.

1.3. NEATSKIRIAMŲ APRIBOJIMŲ DOKTRINOS TAIKYMAS

Siekiant išsiaiškinti teisės į teisingą teismą pobūdį, būtina aptarti ir Teismo praktikoje išplėtotą neatskiriamų apribojimų (*inherent limitations*) doktriną. Remiantis šia doktrina tam tikros Konvencijos teisės ar laisvės savaime įkūnija neatskiriamus jų apribojimus, kurie tiesiogiai nėra įtvirtinti pačioje Konvencijoje. Teismas byloje *Goldier v. United Kingdom* pateikė aiškia poziciją dėl šios doktrinos taikymo nesąlyginių ir sąlyginių teisių požiūriu, konstatuodamas, kad neatskiriamų apribojimų doktrina negali būti taikoma sąlyginių Konvencijos teisių atžvilgiu, t. y. teisių, kurių apribojimai tiesiogiai nurodyti pačioje Konvencijoje [15, para 45, para 38–39]. Šioje byloje Teismas itin pabrėžė, kad ši doktrina gali būti labiausiai pritaikoma vienos iš teisės į teisingą teismą sudėtinių teisių – teisės į teismą atžvilgiu. Pastebėtina, kad nepaisant fakto, kad Teismas taiko šią doktriną ir kitų Konvencijos teisių atžvilgiu, pavyzdžiui, teisės į laisvus rinkimus (Konvencijos 1 Protokolo 3 str.) [16, para 52], teisės į veiksmingą teisinės gynybos priemonę (Konvencijos 13 str.) [25, p.174], P. van Dijkas ir G. J. H. van Hoofas gana priešingai vertina šios doktrinos taikymą Konvencijos teisių požiūriu [17, p. 576–577]. Tačiau R. Claytonas, H. Tomlisonas ir kiti autoriai vis dėlto pritaria, kad neatskiriamų apribojimų doktrina yra taikoma teisės į teismą atžvilgiu [11; 6, p. 564].

Autorės nuomone, negalima būtų visiškai sutikti su šios doktrinos oponentais, kadangi Teismo praktika šios doktrinos egzistavimą arba aiškiai paneigia, bet tik tam tikrų teisių, kaip byloje *Chahal v. United Kingdom* [18, para 79–80], ar tam tikrų asmenų kategorijų atžvilgiu [19], arba neatskiriamų apribojimų doktriną taiko atskirų teisių atžvilgiu, itin plačiai ją pritaikydamos ir išplėtodamos teisės į teismą atžvilgiu.

Taigi, remiantis doktrinoje pateiktomis klasifikacijomis, teisė į teisingą teismą patenka į sąrašą tų teisių, kurios laikomos nesąlyginėmis, tačiau ne absoliučiomis teisėmis [11;12]. Šios teisės nesąlygiškumą pagrindžia

tai, kad Konvencija tiesiogiai nenumato jos galimų apribojimų, kitaip nei sąlyginio pobūdžio teisių atveju. Galima teigti, kad teisei į teisingą teismą yra būdingi ir tam tikri sąlygiškumo bruožai. Visų pirma, kaip buvo analizuota anksčiau, šiai teisei, bent jau vienai iš jos sudėtinių teisių, taikoma Teismo praktikoje išplėtotą neatskiriamų apribojimų (*inherent limitations*) doktrina. Tai reiškia, kad šios teisės apribojimas yra tam tikrais atvejais pateisinamas, nors tokie apribojimai Konvencijos 6 str. 1 d. nėra tiesiogiai numatyti. Neatskiriamų apribojimų doktrinos taikymą teisės į teismą atžvilgiu Teismas patvirtino ir tolesnėje savo praktikoje, nurodydamas, kad teisė į teismą gali būti apribota, kadangi tai leidžiama pagal pačios teisės prasmę [20, para 57; 21, para 49; 22, para 147; 23, para 53]. Antra, Teismas, vertindamas teisės į teisės į teismą ar rungtyniškumo principo apribojimus, vertina tuos pačius kriterijus, kaip ir sąlyginių teisių atžvilgiu, išskyrus kriterijų „*įstatymais numatytas apribojimas*“, kurie yra tiesiogiai įtvirtinti šių teisių atžvilgiu, t. y. teisėtas tikslas ir proporcingumas. Šie kriterijai yra sąlyga pateisinti šių sudėtinių teisės į teisingą teismą teisių, o kartu ir pačios teisės į teisingą teismą apribojimus. Tačiau laikantis doktrinoje vyraujančios nuomonės, ši teisė negali būti sąlyginė, kadangi Konvencijos 6 str. 1 d. tokių apribojimų tiesiogiai neįtvirtina, šie apribojimai yra galimi tik pagal prasmę, todėl nėra teisėti ir negalimi [24; 17].

Tačiau netgi laikantis pozicijos, kad ši teisė yra sąlyginio pobūdžio, jos svarba ir reikšmė nėra nė kiek mažesnė nei kitų Konvencijos teisių. Doktrinoje šiai teisei suteikiama gana didelė reikšmė atsižvelgiant į tai, kad teisė į teisingą teismą, kaip sudėtinė teisės į teisingą bylos nagrinėjimą teisė, yra būtina kitoms teisėms užtikrinti [7, p. 4].

2. TEISIŲ IR LAISVIŲ, ĮTVIRTINTŲ KONVENCIJOJE, HIERARCHIJA: TEISĖS Į TEISINGĄ TEISMĄ VIETA KITŲ KONVENCIJOS TEISIŲ ATŽVILGIU

Kiekvienoje nacionalinėje teisinėje sistemoje egzistuoja labai aiški teisės normų hierarchija, kurioje konstitucinės normos vyrauja kitų įstatymų, o šie – kitų poįstatyminių arba administracinio pobūdžio aktų atžvilgiu. Todėl natūralu, kad tokia hierarchija galėtų egzistuoti ir tarptautinėje teisinėje sistemoje. Į klausimą, ar egzistuoja žmogaus teisių hierarchija, iki šiol nėra atsakyta. Kaip anksčiau minėta, tai labai kontroversiškas klausimas. Jau ne vieną dešimtmetį vyksta diskusijos šia tema, tačiau doktrina nėra pateikusi aiškaus ir konkretaus atsakymo į šį klausimą [plačiau apie tai skaityti 1; 7; 25; 26; 27]. Viena iš priežasčių, kaip teigia Teraya Koji, yra tarptautinėje teisėje egzistuojantis neaiškumas, kadangi nuo Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės priėmimo, įtvirtinusios *jus cogens* normą, tiek *jus cogens* normos pobūdis, tiek jos apimtys iki šiol nėra aiški [1, p. 918]. Kadangi nėra sutarimo dėl pagrindinių teisių sąrašo bei kylančių problemų dėl imperatyvių normų, iki šiol taip pat nėra aiškaus žmogaus teisių hierarchijos suvokimo [27; p. 402]. Galima teigti, kad

šiandien yra daugiau oponentų nei šalininkų, palaikančių bent jau galimybę, kad žmogaus teisių hierarchija galima. Žmogaus teisių hierarchijos oponentai teigia, kad žmogaus teisių hierarchija trukdytų tarptautinės teisės veikimui atliekant jos pagrindinę funkciją – užtikrinti koegzistenciją ir bendrą tikslą pliuralistinėje visuomenėje [28].

Žmogaus teisių hierarchijos egzistavimo galimybę paneigia vyraujanti tarptautinėje teisėje žmogaus teisių tarpusavio priklausomumo ir nedalomumo doktrina. Šis klausimas tampa dar labiau ginčytinas, kadangi pati nedalomumo sąvoka reiškia, kad vienos žmogaus teisės negali būti svarbesnės už kitas teises, kadangi jos visos yra vienodai svarbios. Nedalomumo ir universalumo principai dažnai laikomi pagrindiniais „šventais“ principais žmogaus teisių srityje [5, p. 14]. Be to, žmogaus teisių nedalomumo principas yra laikomas demokratijos ir pragmatizmo reikalavimu [5, p.311]. Tačiau vis dažniau žmogaus teisių srities mokslininkai pateikdami savo samprotavimus iškelia idėją, kad tam tikros žmogaus teisės yra svarbesnės nei kitos [1, p. 919; 7].

Daugelis autorių net nekelia šio kontroversiško klausimo, neginčydamai žmogaus teisių tarpusavio priklausomumo ir nedalomumo doktrinos [3, p. 27]. Todėl visiškai suprantama Iano D. Seidermano išsakyta mintis, kad, atsižvelgiant į vyraujančią doktriną, būtų neįsivaizduojama, kad kuri nors valstybė konvencijos ar deklaracijos forma sudarytų žmogaus teisių normų hierarchijos schemą [2, p. 292]. Todėl, šio autoriaus nuomone, valstybės *de facto* gali pritarti tam tikroms teisėms arba jas atmesti pareikšdamos savo nuomonę tarptautinėje arenoje, tačiau bet koks bandymas ar siūlymas formaliai sudaryti hierarchijos schemą būtų politiškai netinkamas ir galėtų sukelti netikėtą reakciją. Vis dėlto, minėto autoriaus nuomone, normatyvinė hierarchija gali padėti tarptautinei bendruomenei atkreipti dėmesį į tam tikras teises, kadangi dėl atskirų žmogaus teisių turinio praplėtimo tampa gana sudėtinga žmogaus teises įgyvendinti, todėl šių teisių „kokybės kontrolė“ yra pageidaujama [2, p. 293]. T. Meronas taip pat pritaria, kad žmogaus teisių hierarchijos klausimas sulaukia vis daugiau dėmesio, atkreipdamas dėmesį, kad toks vystymasis turi praktinę reikšmę sprendžiant žmogaus teisių konkurencijos klausimus. Be to, pripažinus tam tikras teises kaip svarbesnes, būtų galima tikėtis retesnių tokių teisių pažeidimo atvejų [7]. Galiausiai galima būtų pritarti T. Merono samprotavimui, kad egzistuojantys valstybių socialinių, kultūrinių, politinių ir ekonominių vertybių skirtumai lėmė paprastesnį sutarimą dėl pačių teisių sąrašo nei dėl jų prioritetų tvarkos [7, p. 4].

Atsižvelgiant į tai, kad tarptautinėje viešojoje teisėje žmogaus teisių hierarchijos klausimas nėra išspręstas, klausimas, ar Konvencijoje įtvirtinta žmogaus teisių hierarchija, apskritai doktrinoje nėra keliamas. Doktrinoje net nebandoma pateikti bent jau sąlyginio pobūdžio Konvencijos teisių hierarchijos. Literatūros šiuo klausimu beveik nėra, nes žmogaus teisių srities specialistai apskritai vengia diskutuoti tiek žmogaus teisių hierarchijos, tiek žmogaus teisių konkurencijos klausimais. Kaip minėta anksčiau, doktrinoje pateikiamos tik skir-

tingos Konvencijos teisių klasifikacijos. Teismas, sprenddamas bylas, taip pat nėra netetiesiogiai išsakęs savo nuomonę, ar tokia teisių hierarchija galėtų egzistuoti, ypač atsižvelgiant į Teismo praktikoje nuolat plečiamą Konvencijos teisių turinį.

Vis dėlto tvirtinti, kad Konvencijos teisių hierarchijos apskritai nėra, taip pat negalima. Anksčiau pateiktos nesąlyginių, sąlyginių bei absoliučių Konvencijos teisių klasifikacijos, suponuoją tokios hierarchijos egzistavimą. Atskiros grupės – absoliučių teisių, nuo kurių Konvencijos 15 str. 2 d. draudžia nukrypti karo ar nepaprastosios padėties metu, išskyrimas vienareikšmiškai leidžia daryti išvadą, kad tokios teisės yra laikomos svarbesnėmis, todėl jų apsaugos lygis yra aukštesnis nei kitų nesąlyginių arba sąlyginių teisių. Be to, ypač didelės reikšmės svarstomo žmogaus teisių hierarchijos klausimą tarptautinėje viešojoje teisėje turi *jus cogens* normos, kuri remiantis Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės reiškia normą, nuo kurios nukrypti draudžiama ir kuri gali būti pakeista tik vėlesne kita tokio paties pobūdžio norma, t. y. *jus cogens* norma, įvedimas [29]. Taigi pripažįstama, kad tam tikra grupė normų užima aukštesnę vietą kitų tarptautinės teisės normų sistemoje [24, p. 146]. Nors nėra išsamaus sąrašo, kokios normos yra laikomos *jus cogens* normomis, doktrinoje sutinkama, kad žmogaus teisių srityje rasinės nediskriminacijos principas, normos, draudžiančios vergiją ir piratavimą, nusikaltimai žmoniškumui, kankinimas ir kitas žiaurus ar žmogaus orumą žeminantis elgesys arba baudimas yra laikomi *jus cogens* normomis. Kadangi, kaip buvo minėta, iki šiol nėra aiški tokio pobūdžio normos nei apimtis, nei jos turinys, laikoma, kad žmogaus teisės, ginančios žmogaus gyvybę, laisvę, draudžiančios kankinimą ir tam tikros formos savavališką sulaikymą, turi būti taip pat laikomos tarptautinės teisės *jus cogens* normomis [24, p. 147]. Remiantis tokia argumentacija logiška teigti, kad Konvencijoje įtvirtintos šios teisės – teisė į gyvybę, kankinimo uždraudimas, vergijos ir priverčiamojo darbo uždraudimas bei sąlygiškai ir teisė į laisvę ir saugumą yra *jus cogens* normos ir todėl jos Konvencijos sistemoje užima aukštesnę vietą kitų teisių atžvilgiu ir joms taikoma didesnė apsauga.

Taigi šiuolaikinė doktrina nepateikia nė vienos aiškios tarptautinių žmogaus teisių hierarchijos, tuo labiau Konvencijos teisių hierarchijos, nors ne vienas autorius pripažįsta tokios hierarchijos svarbą ir reikšmę, netgi nevengia konstatuoti, kad kai kurios žmogaus teisės yra aiškiai svarbesnės nei kitos žmogaus teisės [2; 7]. Vis dėlto remiantis doktrina šiuo klausimu ir Teismo praktika, sprendžiant dviejų konkuruojančių teisių klausimus galima daryti prielaidą, kad kai kurios teisės yra laikomos svarbesnėmis teisėmis nei kitos, taip suteikiant joms didesnę apsaugą ir patvirtinant, kad Konvencijos teisių hierarchija yra galima.

Nepaisant to, kad doktrinoje šiuo metu nėra bent jau vyraujančios nuomonės dėl Konvencijos teisių hierarchijos, autorės nuomone, remiantis anksčiau pateiktomis skirtingomis nuomonėmis šiuo klausimu, galima teigti, kad vis dėlto bent sąlyginio pobūdžio Konvencijoje įtvirtintų teisių hierarchija yra, ją netiesiogiai įtvir-

tino patys Konvencijos rengėjai, ir ji iš dalies remiasi teisių apsaugos lygiu. Remiantis anksčiau pateikta analize šiuo klausimu, galima būtų sudaryti tam tikrą gana sąlyginę Konvencijos teisių hierarchiją, kurios viršuje yra pagrindinės teisės, minėtų autorių išskirtos *jus cogens* normos arba normos, nuo kurių nukrypti karo ar nepaprastosios padėties metu negalima (*non-derogable rights*). Tai teisė į gyvybę, mirties bausmės, kankinimo, vergijos ir priverčiamojo darbo uždraudimas, teisė į laisvę ir saugumą [24], taip pat ir principai *nullum crimen, nulla poena, non bis in idem*. Visos kitos Konvencijos teisės, t. y. ir teisė į teisingą teismą, gali būti laikomos paprastomis teisėmis, kaip jas įvardija K. Claytonas ir H. Tomlisonas [11], kurios pasižymi tam tikro lygio sąlygiškumu ir nereikalauja didesnės apsaugos. Pažymėtina, kad ši autorės pateikta Konvencijos teisių hierarchija yra grindžiama teisių apsaugos lygiu.

Remiantis išanalizuota doktrina ir sudaryta tokia sąlyginio pobūdžio Konvencijos teisių hierarchija, teisė į teisingą teismą nėra laikoma svarbesne teise, reikalaujančia didesnės apsaugos, kaip to reikalauja teisės, pripažintos *jus cogens* normomis, arba *non-derogable* teisės. Tačiau nepaisant to, atsižvelgiant į jos vietą Konvencijoje bei vertybes, kurias ji saugo, jokių būdu negali būti paneigta šios teisės svarba lyginant su kitomis Konvencijos teisėmis. Be to, teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, kurios sudėtinė dalis ir yra teisė į teisingą teismą, yra būtina kitoms teisėms užtikrinti [7; p. 4].

3. TEISĖS Į TEISINGĄ TEISMĄ APSAUGOS LYGIS KITŲ KONVENCIJOS TEISIŲ ATŽVILGIU

Neginčytina, kad teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, kurios viena svarbiausių sudėtinių teisių – teisė į teisingą teismą, užima ypač svarbią vietą Teismo praktikoje. Teismas dažnai vartoja standartinę frazę siekdamas pabrėžti šios teisės svarbą: „Atsižvelgiant į šios teisės ypač svarbią vietą demokratinėje visuomenėje, jos siauras aiškinimas nebūtų suderinamas su Konvencijos tikslu ir objektu“ [310, para 54; 31, para 66; 32, para 34; 33, para 64; 34, para 30; 35, para 33; 36, para 30; 37, para 25]. Teisės į teisingą bylos nagrinėjimą svarbą lemia ir jos tikslas – tinkamas teisingumo vykdymas [15, para 31]. Šios teisės ypač svarbią vietą lemia ir ja demokratinėje visuomenėje saugoma vertybė – teisinės valstybės principas, vienas iš svarbiausių Europos valstybių bendro paveldo elementas, įtvirtintas Konvencijos Preambulėje. Todėl neretai Teismas pabrėžia šios teisės „svarbiausią vietą“, teigdamas, kad ši teisė „atspindi teisinės valstybės kertinį principą“ [38, para 55; 15, para 34].

Tiek pats teisingo proceso žodis, tiek jo pati idėja kyla iš anglosaksų tradicijos ir gali siekti 1215 m. Magna Carta [39, p. 82; 40, p. 3]. S. Trechselas labai taikliai perteikė žodžio „teisingumas“ reikšmę, teigdamas, kad *teisingumas* yra susijęs su sportine veikla, kuri įprasmina tokias vertybes kaip pagarba varžovui ir žaidimo taisyklėms, sąžiningumas, santūrumas, pasirengimas iškovoti pergalę, tačiau jokių būdu ne pergalės siekimą bet kokiomis priemonėmis [39, p. 82]. Atsižvelgiant į sudė-

ties teisės į teisingą teismą teisės – teisė į teismą, šalių lygiateisiškumo ir rungtyniškumo principus, teisę tylėti, teisę nebūti verčiamam duoti parodymus prieš save (*self-incrimination*), teisę bendrauti su savo advokatu, teisę į pagrįstą teismo sprendimą, teisę asmeniškai ir veiksmingai dalyvauti teismo procese, neabejotina šios teisės reikšmė Konvencijos kontekste.

Atsižvelgiant į Teismo praktikoje šiai teisei suteiktą tokią išskirtinę vietą, logiška būtų teigti, kad šiai teisei taip pat yra suteikiama ypač didelė apsauga, todėl autorė kelia klausimą, ar šiai teisei iš tiesų yra suteikiama didesnė apsauga kitų Konvencijos teisių atžvilgiu, taip netiesiogiai patvirtinant Konvencijos teisių hierarchiją. Šiame straipsnyje autorė pasirinko analizuoti dviejų konkuruojančių teisių – teisės į teisingą teismą ir saviraiškos laisvės – klausimą, taip atskleidžiant teisės į teisingą teismą apsaugos lygį saviraiškos laisvės atžvilgiu.

2002 m. gruodžio 17 d. Teismas priėmė sprendimą byloje *A v. United Kingdom*, konstatuodamas, kad nebuvo pažeistas Konvencijos 6 str. 1 d., konkrečiai – teisė į teismą, viena sudėtinių teisės į teisingą teismą teisių.

Pareiškėja Teismui skundėsi, kad Parlamento nario kalbai suteiktas absoliutus pobūdžio imunitetas pažeidė jos teisę į teismą pagal Konvencijos 6 str. 1 d. Teismas, spręsdamas 6 str. 1 d. taikymo klausimą, konstatavo, kad nėra būtina nustatyti parlamento nariui suteiktos privilegijos pobūdį, nuspręsdamas, kad pagrindiniai nagrinėtini aspektai šioje byloje yra teisėtumas tikslas ir proporcingumo principas [41, para 65].

Teismas šioje byloje dar kartą patvirtino ankstesnę praktiką teisės į teismą klausimu [15; 20; 23], pabrėždamas, kad teisė į teismą yra neatskiriama teisės į teisingą bylos nagrinėjimą elementas [41, para 73]. Teismas patvirtino, kad teisė į teismą nėra absoliuti teisė, kadangi pati teisės prigimtis lemia, kad ją reguliuoja valstybė. Teismas padarė išvadą, kad parlamentiniu imunitetu buvo siekiama teisėto tikslo „apsaugoti laisvą žodį Parlamente ir išlaikyti įstatymų leidžiamosios ir teisminės valdžių atskyrimą“ [41, para 77]. Analizuodamas proporcingumo principą Teismas, kaip pavyzdį nurodęs *Al-Adsani v. United Kingdom* bylą, pažymėjo, kad viešojoje tarptautinėje teisėje įtvirtintos taisyklės dėl valstybės imuniteto negali neproporcingai apriboti teisės į teismą. Teismas taip pat pripažino, kad kuo platesnis yra imunitetas, tuo įtikinamesnis turi būti jo pateisinimas, kad būtų pripažintas kaip atitinkantis Konvenciją [41, para 78]. Pažymėtina, kad Jungtinėje Karalystėje parlamentinis imunitetas yra absoliutus, tačiau jis taikomas tik teiginiams, išsakytiems Parlamente. Vertindamas proporcingumo principą Teismas itin pabrėžė saviraiškos laisvės užtikrinimą, ypač tautos išrinktiems atstovams. Kadangi Parlamentas yra politinių diskusijų forumas, saviraiškos laisvės apribojimą gali pateisinti tik labai rimtos priežastys [41, para 79]. Įvertinęs minėtus aspektus Teismas padarė išvadą, kad parlamentinis imunitetas šioje byloje neapribojo neproporcingai teisės į teismą, pažymėdamas, „kadangi teisė į teismą yra neatskiriama teisės į teisingą bylos nagrinėjimą dalis, kai

kurie apribojimai taip pat gali būti laikomi kaip neatskiriama šios teisės elementai, o pavyzdys tokių apribojimų yra valstybių Konvencijos dalyvių visuotinai pripažinta parlamentinio imuniteto doktrina“ [41, para 83]. Išreikšdamas apgailestavimą, kad parlamento nario išsakyti teiginiai buvo nebūtinai, Teismas nesiryžo padaryti išimties parlamentinio imuniteto taikymui šiomis aplinkybėmis, teigdamas, kad „išimčių tokiam imunitetui darymas labai stipriai pakenktų siekiamiems teisėtiems tikslams“ [41, para 88]. Teismas konstatavo, kad parlamentinio imuniteto taikymas nėra neproporcingas, nepripažindamas teisės į teismą pažeidimo [41, para 89]. Tačiau tiek teisėjas J.-P. Costa, tiek teisėjas L. Loucaides atskirose nuomonėse ginčijo, kad teisės į teisingą teismą apribojimai buvo neproporcingi, o absoliutus parlamentinis imunitetas – per didelis. Taigi tokiu sprendimu Teismas pernelyg užtikrino saviraiškos laisvę, visiškai užkirsdamas kelią pasinaudoti Konvencijoje įtvirtinta teise į teisingą teismą.

Kaip ir ankstesnėje praktikoje šiuo klausimu [42], *A v. United Kingdom* byloje Teismas taip pat labai aiškų prioritetą suteikė politinės nuomonės laisvei, taip iš dalies pripažindamas šios teisės didesnę svarbą ir suteikdamas šiai teisei didesnę apsaugos lygį nei teisei į teismą. Šioje byloje Teismas susidūrė su dviejų Konvencijos teisių konkurencija, kurią išsprendė užtikrindamas tik vienos teisės – šiuo atveju saviraiškos laisvės – apsaugą, aukodamas teisę į teismą. Ar galėjo Teismas suteikti vienodą apsaugą abiem teisėms? N.W. Barber nuomone, pusiausvyros ieškojimas, kai yra sprendžiamas klausimas dėl Konvencijos 6 str., yra sudėtingas [43, p. 558]. N. W. Barber pripažįsta, kad Konvencijos 6 str. yra išreikštas absoliučia forma, t. y. pats šio straipsnio tekstas neleidžia, kad jo svarbą nusvertų kiti aspektai, nors *Ashingdane v. United Kingdom* patvirtina, kad tam tikri pagrįsti ir procesiniai apribojimai yra priimtini [20, para 57]. Tačiau būtina pabrėžti, kad požiūris *Ashingdane* byloje neleidžia teisės į teisingą bylos nagrinėjimą apribojimo tam, kad būtų pasiekti kiti tikslai. Vadovaujantis tokiu principu *A v. United Kingdom* byloje sunku pripažinti, kad teisė į teismą buvo apskritai užtikrinta, nes buvo visiškai užkirstas kelias ja naudotis.

Taigi šioje byloje Teismas, remdamasis visuotinai pripažinta valstybių parlamentinio imuniteto doktrina, užtikrindamas saviraiškos laisvės apsaugą ribodamas teisę į teismą, galima sakyti, paneigė Konvencijoje įtvirtintą teisę į teismą. Aiškus prioritetas buvo suteiktas vienai Konvencijos teisei – saviraiškos – politinės nuomonės laisvei. Remiantis tokiu Teismo sprendimu pagrįstai galima daryti išvadą, kad Teismas, esant šių dviejų teisių konkurencijai, visišką uždraudimą naudotis teise į teismą arba jos apribojimą laiko ne tokiu svarbiu apribojimu kaip politinės saviraiškos laisvės. Kitaip tariant, tokiomis aplinkybėmis politinės saviraiškos laisvei yra suteikiama didesnė apsauga nei teisei į teismą. Kita vertus, tokia Teismo pozicija gali būti pagrįsta pačiu teisės į teismą pobūdžiu, jog ši teisė nėra tiesiogiai įtvirtinta Konvencijoje, todėl jos apsaugos lygis nėra toks didelis kaip teisių, tiesiogiai įtvirtintų Konvencijoje.

Be to, toks Teismo sprendimas gali būti interpretuojamas ir kaip tokio sprendimo pasirinkimo būdas atsižvelgiant į abiejų teisių pažeidimo sunkumo laipsnį. Tačiau vargu ar galima teigti, jog Teismas šioje situacijoje bandė ieškoti šių teisių pusiausvyros. Teismo nuomone, netgi nedidelis parlamentinio imuniteto apribojimas turėtų ypač didelę neigiamą įtaką politinių diskusijų laisvei, todėl toks Teismo požiūris reiškia, kad teisės į teismą užtikrinimas šiomis aplinkybėmis reikštų saviraiškos laisvės apribojimą iš esmės. Pripažįstama, kad šiuo atveju saviraiškos laisvės pažeidimo lygis būtų didesnis nei teisės į teismą, ir leidžiama daryti prielaidą, kad teisės į teismą pažeidimo lygis nėra toks didelis. Be to, galima daryti prielaidą, kad Teismas bijo *Pandoros dėžės efekto*: padarius išimtį šioje byloje, kitose bylose taip pat būtų siekiama išimties, nurodžius svarbias priežastis, ir parlamentinių diskusijų laisvė būtų visiškai sumenkinta [8, p. 324]. Tuo tarpu teisėjas L. Loucaides pateiktoje atskirojoje nuomonėje teigė, kad absoliutus imunitetas visais atvejais laikomas neproporcingu teisės į teismą apribojimu, kadangi tai užkerta kelią konkuruojančių teisių pusiausvyrai. Šio teisėjo pateikta nuomonė leidžia daryti išvadą, kad tam tikrais atvejais parlamentinis imunitetas vis dėlto turėtų būti panaikinamas ir taip galėtų būti išsaugoma tinkama abiejų šių teisių pusiausvyra.

Nepaėjęs nė dviem mėnesiams Teismas sprendė saviraiškos laisvės, kuriai taip pat buvo taikomas parlamentinis imunitetas, ir teisės į teismą užtikrinimo klausimą dviejuose bylose prieš Italiją – *Cordova v. Italy (1) ir Cordova v. Italy (2)*. Šiose bylose Italijos Parlamento nariai, kuriems buvo taikomas absoliutus imunitetas, savo veiksmais ir teiginiais įžeidė prokurorą, kuris padavė ieškinį prieš šiuos asmenis dėl orumo ir reputacijos pažeidimo [44, para 4 ir 45, para 12–13]. Teismas, pripažinęs, kad buvo apribota pareiškėjo teisė į teismą, toliau vertino šio apribojimo teisėtą tikslą bei proporcingumą. Teismas pripažino parlamentinio imuniteto tikslą kaip ir *A v. United Kingdom* byloje. Vertindamas proporcingumo principą Teismas atkreipė dėmesį, kad „valstybės suteikiamas parlamentinis imunitetas jos parlamento nariams gali turėti įtakos pagrindinių teisių apsaugai“ [44, para 58]. Teismas, kitaip nei ankstesnėje *A v. United Kingdom* byloje, pabrėžė teisės į teismą kaip sudėtinės teisės į teisingą bylos nagrinėjimą vietą demokratinėje visuomenėje, nepaneigdamas ir ypač didelės politinės saviraiškos laisvės reikšmės [44, para 58–59]. Tačiau Teismas nepripažino parlamento narių išsakytų teiginių ir veiksmų susijusių su jų kaip parlamento narių funkcijų vykdymu.

Šiose bylose Teismas laikėsi siauro proporcingumo principo aiškinimo, suteikdamas mažesnę aiškinimo laisvę Italijos vyriausybei ir pripažindamas teisės į teismą pažeidimą [44, para 66; 45, para 66–67]. Pabrėžtina, kad Teismas pripažindamas šios teisės pažeidimą ypač daug dėmesio skyrė ir aplinkybei, kad parlamento narių atsakomybės išvengimas ir negalėjimas pareiškėjui vėliau kitomis priemonėmis apginti savo reputaciją buvo neproporcingas siekiamam tikslui. Taigi pareiškėjas neturėjo jokių kitų veiksmingų priemonių apginti

teises, įtvirtintas Konvencijoje [44, para 65; 45, para 66].

Toks Teismo sprendimas leidžia daryti prielaidą, kad esminis kriterijus šiose bylose prieš Italiją, nulėmęs teisės į teismą pažeidimo pripažinimą, buvo aplinkybė, kad pareiškėjas neturėjo galimybės kitokiu būdu apginti savo teises, tačiau ne pats faktas, kad absoliutus parlamentinis imunitetas yra neproporcingas, taip visiškai užtikrinant tik vienos teisės – saviraiškos laisvės apsaugą. Todėl galima teigti, kad tokia Teismo nuomonė rodo, kad Teismas laikosi pozicijos, jog parlamentinis imunitetas yra teisėtas ir proporcingas teisės į teismą apribojimas, taip patvirtindamas neatskiriamų apribojimų doktrinos taikymą teisės į teismą atžvilgiu bei šios teisės sąlygiškumą ir taip visiškai užtikrindamas tik vienos teisės – politinės saviraiškos laisvės – apsaugą. Kita vertus, Teismas vengia kelti klausimą dėl parlamentinio imuniteto panaikinimo tam tikromis aplinkybėmis, todėl kyla klausimas, kokia būtų Teismo pozicija kitose bylose esant panašioms kaip *Cordova* bylos aplinkybėms. Ar Teismas, nieškodamas šių dviejų teisių pusiausvyros, vis dėlto nuosekliai laikytųsi pozicijos, nesant ryšio tarp įžeidžiančių teiginių ar veiksmų ir parlamentinių funkcijų, nustatydamas atvirkščią prioritetų tvarką nei *A v. United Kingdom* byloje ir suteikdamas prioritetą teisei į teismą, ar vis dėlto sprendimai *Cordova v. Italy (1) ir (2)* bylose yra tik *ad hoc* pasirinktas sprendimo būdas. Pastarasis variantas tik patvirtintų politinės saviraiškos laisvės ypatingą vietą demokratinėje visuomenėje, suteikiant šiai Konvencijos teisei prioritetą teisės į teismą požiūriu, taip sumažinant teisės į teisingą teismą apsaugos lygį.

Neapibrėžtumas šiuo klausimu, galima teigti, egzistavo iki *Jorio contre Italie ir Ielo contre Italie* sprendimų, kuriuos priėmus tapo aiškesnis požiūris į dvi konkuruojančias teises [46; 47], t. y., nesant ryšio tarp parlamento narių išsakytų įžeidžiamo pobūdžio teiginių ir jų parlamentinės veiklos, Teismo praktika yra nuosekli – teisei į teismą suteikiamas prioritetas politinės saviraiškos laisvės atžvilgiu.

Remiantis tokiais skirtingais Teismo sprendimais *A v. United Kingdom ir Cordova v. Italy (1) ir (2)* bylose politinės saviraiškos laisvės ir teisės į teismą atžvilgiu, negalima vienareikšmiškai daryti išvados, kuriai iš šių dviejų teisių Teismas yra linkęs suteikti daugiau apsaugos, nors *A v. United Kingdom* byloje Teismas aiškų prioritetą suteikė politinės saviraiškos laisvei, nepaisydamas to, kad naudojimasis teise į teismą šioje byloje buvo visiškai neįmanomas. Tačiau galima teigti, kad Teismas, spręsdamas tokių dviejų prieštaraujančių teisių konkurencijos klausimą, kai saviraiškos laisvei taikomas parlamentinis imunitetas, linkęs aiškų prioritetą atiduoti kuriai nors vienai iš jų, taip užtikrindamas tik vienos teisės apsaugą, bet ne ieškoti pusiausvyros, t. y. suteikti abiem teisėms maksimalią ir vienodą apsaugą. Ar toks Teismo pasirinktas sprendimo būdas teisingas – tai kitas klausimas. Kita vertus, iki galo nėra aišku, kodėl Teismas priima tokius skirtingus sprendimus esant panašioms bylos aplinkybėms: ar dėl to, kad Teismas mano, kad Konvencijoje nėra įtvirtintų teisių ir laisvių hierar-

chijos, ar dėl to, kad tai lemia tam tikros bylos aplinkybės. Vienareikšmiškai atsakyti į šį klausimą remiantis šioje straipsnio dalyje analizuotais sprendimais negalima. Konkrečiai išvada padaryti būtina tolesnė Teismo praktikos analizė sprendžiant teisės į teisingą teismą ir kitų Konvencijos teisių konkurencijos klausimus.

IŠVADOS

1. Doktrinoje pateikiamos įvairios Konvencijos teisių klasifikacijos, ir visos yra sąlyginio pobūdžio. Sudarydami tokias klasifikacijas nemažai autorių visas Konvencijos teises skirsto į nesąlygines ir sąlygines, dažniausiai išskirdami į atskirą grupę absoliučias teises ir teises, nuo kurių nukrypti draudžiama. Pastarosios grupės teisės dažniausiai sutampa.

2. Kaip aiškėja iš doktrinoje pateikiamų įvairių Konvencijos teisių klasifikacijų ir teisė į teisingą teismą įtvirtinusio straipsnio formuluotės, ši teisė yra laikoma nesąlygine, bet ne absoliučia teise. Dar kitaip ji vadinama *paprastąja* teise.

3. Teisė į teisingą teismą yra itin sudėtingo turinio ir pobūdžio teisė. Remiantis doktrina ji laikoma nesąlygine teise, o atsižvelgiant į Teismo praktiką šią teisę galima traktuoti kaip sąlyginio pobūdžio teisę, nors pats Teismas nėra tiesiogiai šios teisės įvardijęs kaip sąlyginės arba nesąlyginės. Šios teisės sąlygiškumą taip pat lemia ir Teismo vertinami teisėto tikslo bei proporcingumo kriterijai svarstant šios teisės apribojimo teisėtumo klausimą. Todėl, autorės nuomone, ši teisė yra labiau sąlyginio nei nesąlyginio pobūdžio.

4. Pripažįstant tarptautinėje teisėje vyraujančią žmogaus teisių nedalomumo ir tarpusavio neatskiriamaumo doktriną, vis dėlto galima teigti, kad yra bent jau tam tikro lygio, sąlyginė žmogaus teisių hierarchija. Todėl gali egzistuoti ir tokia Konvencijos teisių ir laisvių hierarchija, pagrįsta Konvencijos teisių ir laisvių apsaugos lygiu.

5. Remiantis gana nevienoda doktrina šiuo klausimu, tokioje Konvencijos teisių hierarchijoje teisė į teisingą teismą nėra laikoma svarbesne teise, ji nereikalauja didesnės apsaugos, kaip to reikalauja *jus cogens* normos arba teisės, nuo kurių nukrypti draudžiama (*non-derogable rights*).

6. Teismo praktika taip pat vienareikšmiškai nepatvirtina, kad esant teisės į teisingą teismą ir saviraiškos laisvės konkurencijai didesnė apsauga suteikiama teisei į teisingą teismą, nors galima teigti, kad tokia tendencija ryškėja. Norint atsakyti į šį klausimą būtina tolesnė teisės į teisingą teismą ir kitų Konvencijos teisių konkurencijos analizė, kuri patvirtintų arba paneigtų autorės keliamą klausimą dėl šios teisės apsaugos lygio bei apskritai Konvencijos teisių hierarchijos egzistavimo.

LITERATŪRA

1. **Koji T.** Emerging Hierarchy in International Human Rights and Beyond: From the Perspective of Non-derogable Rights, EJIL, 2001.

2. **Seiderman I. D.** Hierarchy in International Law: the human rights dimension. – Antwerp: Intersentia, 2001.
3. **Donnelly D.** Universal Human Rights Theory and Practice. – Ithaca; London: Corenell University Press, 2003.
4. **Hanski R. and Suksi M.** An Introduction to the International Protection of Human Rights. 2nd edition. – Institute for Human Rights, Abo Akademy University, Turku/Abo, 1999.
5. **Brems E.** Human Rights: Universality and Diversity. International Studies in Human Rights. Martinus Nijhoff Publisher. – The Hague/Boston/London: 2001. Vol. 66.
6. **Orakhelashvili A.** Restrictive Interpretation of Human Rights Treaties in the Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights, EJIL, 2003.
7. **Meron T.** On a hierarchy of International Human Rights, American Journal Of International Law, January 1986.
8. **Brems E.** Conflicting Human Rights: An Exploration in the Context of the Rights to Fair Trial in the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Human Rights Quarterly. 2005. Vol. 27.
9. **Rehman J.** International Human Rights Law. A practical approach. – Longmann, 2003.
10. **Donnelly J.** Universal Human Rights In Theory and Practice. – Ithaca and London: Cornell University Press, 1989.
11. **Clayton R., Tomlison H.** The Law of Human Rights. – Oxford University Press, 2000.
12. **Ovey C. and White Robin C. A.** Jacobs and White, European Convention on Human Rights. Third edition. – Oxford University Press, 2002.
13. **Van Boven T. C.** Distinguishing Criteria of Human Rights / K. Vasak and P. Alston edition. 1 The International Dimensions of Human Rights. 1982. No. 43.
14. **Wildhaber L.** To what extent has the right of education evolved? Proceedings of the Fourth International Colloquy about the European Convention on Human Rights: Rome, 5–8 November 1975 / organised by the Ministry of Foreign Affairs of Italy and the Secretariat General of the Council of Europe. – Strasbourg: Council of Europe, 1976.
15. **Golder v. United Kingdom.** No. 4452/70, 21 February 1975.
16. **Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium,** No. 9257/81, 2 March 1987.
17. **Van Dijk P., van Hoof G. J. H.** Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 2nd edition. – Deventer-Boston: Kluwer Law and Taxation Publisher, 1990.
18. **Chahal v. United Kingdom.** No. 22414/93, 15 November 1996.
19. **Winterwerp v. Netherlands.** No. 6301/73, 27 November 1981.
20. **Ashingdane v. United Kingdom.** No. 8225/78, 28 May 1985.
21. **Deweere v. United Kingdom.** No. 6903/75, 27 February 1980.
22. **Osman v. United Kingdom.** No. 23452/94, 28 October 1998.
23. **Al-Adsani v. United Kingdom.** No. 35763/97, 21 November 2001.
24. **Brohm J.** State Immunity and the Violations of Human Rights. International Studies in Human Rights. – The Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers, Vol. 47.
25. **Shelton. D.** Hierarchy of Norms and Human Rights: Of Trumps and Winners. Saskatchewan Law Review. 2002. No. 301.

26. **Andrews J. A.** The European Jurisprudence of Human Rights. Maryland Law Review. 1984.
27. **Wuerffel K. N.** Discrimination among Rights: A Nation's Legislating a Hierarchy of Human Rights in the Context of International Human Rights Customary Law. Valparaiso University Law Review. 1998 (Fall).
28. **Weil P.** Vers une normativité en droit international, 1986 RGDIP, (1982) 5.
29. **Vienos** konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės // Žin. 2002. Nr. 13–480;
30. **AB v. Slovakia.** No. 41784/98, 4 March 2003.
31. **Moreira de Azevedo v. Portugal.** No. 11296/84, 23 October 1990.
32. **Belziuk v. Poland.** No. 23103/93, 25 March 1998.
33. **Perez v. France.** No. 47287/99, 12 February 2004.
34. **Adolf v. Austria.** No. 8269/78, 26 March 1982.
35. **Artico v. Italy.** No. 6694/74, 13 May 1980.
36. **De Cubber v. Belgium.** No. 9186/80, 26 October 1984.
37. **Delcourt v. Belgium.** No. 2689/65, 17 January 1970.
38. **Sunday Times v. United Kingdom.** No. 6538/74, 26 April 1979.
39. **Trechsel S.** Human Rights in Criminal Proceedings. – Oxford University Press, 2005.
40. **Zappala S.** Human Rights in International Criminal Proceedings. Oxford Monographs in International Law. – Oxford University Press, 2003.
41. **A. V. United Kingdom.** No. 35373/97, 17 December 2002.
42. **X contre l'Autriche.** No. (dec.), No. 3374/67, 6 February 1969.
43. **Barber N. W.** Parliamentary Immunity and Human Rights, Case comment. Law Quarterly Review. 119 (October) 2003.
44. **Cordova v. Italy (1).** No. 40877/98, 30 January 2003.
45. **Cordova v. Italy (2).** No. 45649/99, 30 January 2003.
46. **Jorio contre Italie.** No. 73936/01, 3 Juin 2004.
47. **Ielo contre Italie.** No. 23053/02, 6 Decembre 2005.

man rights do not deny the possibility of the existence of the human rights, even more they envisage the advantages of such a hierarchy. Moreover, analysing the case-law of the Court, i.e. the issue of the two competing rights – the right to a fair court and other rights of the Convention, an unambiguous conclusion cannot be made on the existence of such a hierarchy and the protection level of the right to a fair court with respect to other rights of the Convention.

It should be noted that the term used in this Article – *the right to a fair court* – is held to be the constituent right of the right to a fair trial, established in Article 6 of the Convention, comprising of such elements: the right to a court, equality of arms, adversarial process, the right to be silent, the right not to incriminate oneself, the right to communicate with the counsel, the right to effective and personal participation in the court proceedings and the right to a reasoned judgement of the court.

The article comprises of three parts. The character of the right to a fair court on the basis of various classifications of the Convention rights and freedoms presented in the doctrine is analysed in the first part of the article. In the second part of the article the author raises the question, if there exists at least the conditional hierarchy of the Convention rights and freedoms and where is the place of the right to a fair court in such a hierarchy. In the last part of the article the author attempts to answer the question what is the level of protection in respect to the freedom of expression on the basis of the analysis of the two competing rights – the right to a fair court and the freedom of expression. Systematic, comparative and analytical methods are applied for the grounding of the conclusions made in this article.

Keywords: the right to a fair court, the hierarchy of human rights, classification of the rights and freedoms of the Convention, level of protection, prioritisation, conflicts of rights.

THE CHARACTER, PLACE AND THE LEVEL OF PROTECTION OF THE RIGHT TO A FAIR COURT ESTABLISHED IN ARTICLE 6 OF THE EUROPEAN CONVENTION OF HUMAN RIGHTS

Lijana Štarienė *

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

The discussion on the existence of the hierarchy of human rights and possible their prioritization by providing a higher level of protection to certain rights there exists already several decades. The prevailing doctrine of human rights interdependence and indivisibility almost negates such a philosophical discussion. As a result, the discussion on the possible hierarchy of the human rights established in the European Convention of Human Rights practically does not take place. The doctrine proposes various classifications of the Convention rights and freedoms that are based on various grounds. The European Court of Human Rights has also not given a clear opinion on this issue in its practice. Despite the prevailing opinion on this issue, nonetheless some specialists of hu-

* Doctoral Candidate of Department of International Law, Law Faculty, Mykolas Romeris University.